

Sofija HAJRIZAJ

STAMBENA CJELINA U GORNJOJ ZONI PRČANJA

Ključne riječi: Prčanj, Stambena cjelina u gornjoj zoni, Matkovići, porodica Matković, porodica Lazari, karta Prčanja iz 1802. g, katastarski plan Prčanja iz 1838. g, popis kuća prof. Đurović Vinka iz 1958. g, porodice Marković i Rizoniko

Uvod

Na sjevernoj strani gornje zone Prčanja, nedaleko od granice ovog naselja prema Markovom rtu, gdje počinje Stoliv, sačuvana je stambena cjelina koju čine dvije zgrade gotovo identičnog izgleda i njihovo neposredno okruženje sa karakterističnim elementima tradicionalne stambene arhitekture Boke Kotorske. Ove zgrade su srušene i predstoji njihova obnova za potrebe novih vlasnika¹.

Kuće se nalaze u podnožju Vrmca, u najvišoj zoni naselja, u osi sa priobalnim nizom zgrada koje su pripadale porodici Lazari. Porodica Lazari spada u red najznačajnijih pomorsko-trgovačkih porodica Prčanja. Njihovi posjedi protezali su se od obale mora uz koju su stajale njihove kuće sa lučicama za barke, dvorištima sa pomoćnim zgradama (magazinima, konobama, mlinovima...) i uređenim kaskadnim vrtovima, te obradivim terasastim parcelama sve do podnožja brda.

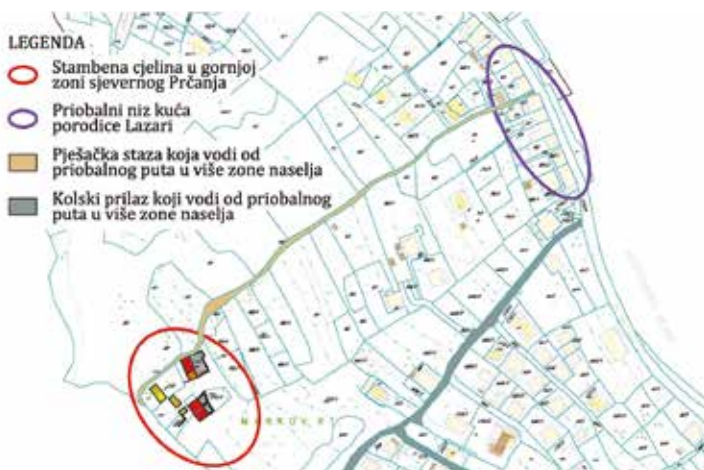
Najstarija sačuvana kuća ove porodice koja se nalazi u priobalnoj zoni Prčanja potiče iz 1577. godine, a ranije je pripadala plemićkoj porodici Jakon-

¹ Novi vlasnici stambene grupacije u gornjoj zoni Prčanja obratili su se krajem 2014. godine, Upravi za zaštitu kulturnih dobara u Kotoru za propisivanje konzervatorskih smjernica za izradu projektne dokumentacije. U cilju izrade konzervatorskih smjernica za izradu projekta obnove i rekonstrukcije predmetnih zgrada pristupilo se sagledavanju njihovog historijata, arhitektonskih i ambijentalnih karakteristika i vrijednosti. Sagledavanja kojima se pristupilo na osnovu proučavanja katastarskih podataka, pisanih izvora i terenskih analiza rezultirala su nizom novih saznanja koja se tiču naselja Prčanja a kojima do sada nije bila posvećena posebna pažnja. Osim što su rezultati proučavanja ove cjeline omogućili definisanje konzervatorskih smjernica za rekonstrukciju ovog ansambla, za njegovu savremenu namjenu (kuće za odmor), pružili su i dokumentacionu osnovu za ovaj rad.

ja². Porodica Lazari podigla je crkvu Sv. Antona, sredinom 18. vijeka³.

Opis ansambla

Stambenu cjelinu u gornjoj zoni Prčanja, sa karakterističnim elementima tradicionalne stambene arhitekture Boke Kotorske, kao što je u uvodu rečeno, čine dvije stambene zgrade, orjentisane sjever - jug, ispred kojih su sačuvana ograđena i popločana dvorišta, prema moru. Prislonjen uz sjevernu stambenu zgradu nalazi se prizemni pomoćni objekat koji je najvjerojatnije naknadno dozidan (Slike 1 i 2, fotografije br. 1, 2, 3 i 4).

Slika 1. Položaj stambene cjeline u gornjoj zoni sjevernog dijela Prčanja u odnosu na priobalni niz kuća porodice Lazari; izvod iz savremenog katastarskog plana

Slika 2. Dispozicije stambenih zgrada, dvorišta i pomoćnih objekata u okviru stambene grupacije

² Don Niko Luković, Prčanj, Kotor 1937, 371

³ Isti, nav. dj. 335

Fot. 1. Pogled sa sjeveroistoka na stambenu cjelinu sa južnom zgradom (lijevo) i sjevernom zgradom (desno)

Fot. 2. Sjeverna stambena zgrada sa prilaznim stepeništem

Fot. 3. Pogled na južnu zgradu (lijevo) i dvorište sjeverne zgrade sa ruševnim pomoćnim objektom

Fot. 4. Pogled sa juga na sjevernu stambenu zgradu sa dvorištem i pomoćnim objektom

Zapadno od stambenih zgrada, na strani prema brdu, uklopljeni u padinu terena, u tehnicu suvozida izgrađena su tri pomoćna prizemna objekta, koji su danas u ruševnom stanju i bez krovova. (Fot. 5, 6 i 7).

Fot. 5. Pomoćni objekat (štala) na zapadnoj strani sjeverne zgrade

Fot. 6. Pomoćni objekat (štala) sjeverozapadno od južne zgrade

Fot. 7. Najmanji pomoćni objekat (štala) na gornjoj strani južne zgrade

Fot. 8. Pješačka staza (detalj), koja vodi od priobalnog puta u više zone naselja, sjeverno od kompleksa

Prilaz kompleksu sa sjeverne strane je od pješačke staze, koja vodi od priobalnog puta u gornje zone naselja (Fot. br. 8). Od ove staze ka denivelisanom dvorištu sjeverne zgrade spušta se kameno stepenište, a dalje preko popločanog dvorišta dolazi se i do dvorišta južne stambene zgrade (Fot. br. 2, 3, 4, 9 i 10). Sa južne strane, prilaz ovoj stambenoj cjelini moguć je od postojećeg kolskog puta, koji je formiran na trasi starog pješačkog puta.

Fot. 9. Dvorište južne stambene zgrade

Fot. 10. Ostaci popločanja dvorišta južne stambene zgrade (detalj)

Na osnovu zatečenih ostataka uređenja terena oko objekata, može se zaključiti da su dvorišta ispred obje stambene zgrade bila ograđena kamenim zidom debljine cca od 70 - 100 cm i popločana kamenim pločama nepravilnog oblika (Fot. br. 3, 4, 9 i 10). Obje stambene zgrade su pravougaone osnove i spratnosti P+2+Pk, zidane od priklesanog kamena u pravilnim horizontalnim redovima. Kuće su imale dvovodne krovove, pokrivene kanalicom sa ugaonim viđenicama orjentisanim prema brdu (Fot. 1, 2, 3, 4, 11 i 12).

Fot. 11. Pogled sa jugozapada na sjevernu stambenu zgradu

Fot. 12. Pogled na sjeverozapadni ugao južne stambene zgrade

Iako u ruševnom stanju, na fasadama i u unutrašnjosti obje stambene zgrade, mogu se očitati podaci na osnovu kojih se u potpunosti mogu sagledati njihove arhitektonske karakteristike. Iako se za sjevernu stambenu zgradu može reći da je

bolje očuvana od južne, obje zgrade posjeduju autentične oblike i karakteristične elemente fasada, krovova i unutrašnjosti.

Na sjeveroistočnim (prednjim) fasadama stambenih zgrada u nivou prvog i drugog sprata, ravnomjerno su raspoređene četiri prozorske ose sa kamenim okvirima otvora, dok se fasade u prizemlju međusobno razlikuju po broju otvora, a na šta je uticala konfiguracija terena. Naime, u prizemlju sjeverne stambene zgrade postoje samo dvokrilna vrata (dvoje), dok u prizemlju južne stambene zgrade, pored dvokrilnih vrata su i prozori. Veći pravougaoni je prema sjeveru, a manji horizontalni, karakterističan za magazine i ostave, na južnoj strani.

Sjeverna i južna stambena zgrada, razlikuju se još i po tome što je uz ju-goistočnu fasadu sjeverne zgrade, dozidan prizemni pomoćni objekat (Fot. br. 1, 2, 3, 4 i 13).

Fot. 13. Pogled sa sjeveroistoka na južnu zgradu

Da su glavni objekti stambene cjeline u gornjoj zoni Prčanja zidani sa pažnjom i umijećem, govori i karakteristični detalj odvoda vode sa parapeta gotovo svih prozora, preko manjih otvora u zidanju, a koji se mogu uočiti na fasadama ispod podprozornika (Fot. br. 14). Na položaj dvije manje puškarnice formirane u visini parapeta prozora prvog sprata glavne fasade sjeverne zgrade, imala je uticaja prilazna staza kao opasnost od mogućih napada (Fot. br. 15).

Fot. 14. Otvori za odvod vode ispod podprozornika prozora na sjevernoj fasadi južne zgrade

Fot. 15. Položaj južne puškarnice u visini prvog sprata glavne fasade sjeverne zgrade

Pomoćni prizemni objekat koji je dozidan u širini južne fasade sjeverne stambene zgrade u dužini od cca 4 m, zidan je u nešto lošijoj tehnici u odnosu na stambene zgrade. Ima otvor za vrata i zazidan prozor na istočnoj strani. Na južnoj strani, na kalkanskom zidu pomoćni objekat ima dva prozora koji nijesu u istoj osi, dvokrilni na kojem se još nalaze drvene grilje i manji iznad njega. Sudeći po kalkanskom zidu, krov pomoćnog objekta je bio dvovodan (Fot. br. 3 i 4). Na osnovu podataka sa terena i iz katastarske dokumentacije, ostali pomoćni objekti na okolnom terenu sagrađeni su kasnije, od kamena su i građeni u tehnici suvozida, a nalaze se u najlošijem stanju. Osim na srednjem, nema pouzdanih podataka o njihovim visinama i krovovima (Fot. br. 5, 6 i 7).

U južnom dijelu dvorišta, ispred sjeverne stambene zgrade, nalazi se stablo limuna i uz sjevernu fasadu južne zgrade razgranati grm jasminka⁴, a čitav ansambl je uokviren lovorima i maslinama (Fot. br. 16, 17 i 18). Istočno i južno od opisane stambene cjeline, još uvijek se pružaju terasasta obradiva imanja sa maslinjacima i voćnjacima.

Fot. 16. Stablo limuna u južnom dijelu dvorišta ispred sjeverne stambene zgrade

⁴ Prema kazivanju g-đe Tonke Marković (djevojačko Laptuta) koja je po udaji živjela u južnoj stambenoj zgradi, ovaj jasmin je ona zasadila.

Fot. 17. Jasmin uz sjevernu fasadu južne zgrade

Fot. 18. Maslinjaci i terasasta obradiva imanja koja se pružaju istočno, prema moru

Opis unutrašnje organizacije i enterijera sjeverne zgrade

Unutrašnja organizacija, kao i osnovne enterijerske karakteristike u stambenim zgradama opisanog ansambla u većoj mjeri su očuvani u sjevernoj stambenoj zgradi (Fot. br. 19, 20 i 21). Analizirajući očuvane djelove enterijera sjeverne stambene zgrade može se, pored ostalog, utvrditi da komforni raspored prostorija prate i oslikani zidovi sa fino obrađenim drvenim detaljima.

Prizemna etaža zgrade podijeljena je, centralnim kostruktivnim zidom, na južnu i sjevernu prostoriju. U stambenu zgradu ulazilo se kroz dvokrilna drvena vrata, direktno u južnu prostoriju prizemlja, gdje je uz zapadni fasadni bilo postavljeno drveno jednokrako stepenište (Fot. br. 19). Stepenište je vodilo do prvog sprata i hodnika iz kojeg se ulazilo u dvije prostorije, a hodnik i obje prostorije bili su razdvojeni jednostavnim drvenim pregradama (Fot. br. 20). Od prvog sprata do potkrovlja vodilo je još jedno drveno stepenište, pozicionirano uz zapadni zid iznad donjeg stepeništa. Prostor potkrovlja, u zatečenom stanju, bio je bez pregrada (jedinствен).

Tavanjače međuspratne drvene konstrukcije oslanjale su se na grede postavljene na kamenim konzolama (Fot. br. 19 i 21). Ograda stepeništa takođe je bila od drveta, bojena svjetlo zelenom bojom, sječena i dekorisana ručno (Fot. br. 19). Drvene pregrade, na prvom spratu, bile su dekorisane u donjoj zoni, jednostavnim geometrijskim motivima, a ispod oštećenog bojenog sloja na zapadnom i istočnom zidu prvog sprata i potkrovlja mogu se uočiti tragovi starijeg slikarstva sa geometrijskim podjelama u plavoj, tamno sivoj i oker boji (Fot. br. 19, 20 i 21).

Fot. 19. Detalj očuvanog enterijera - drveno stepenište u prizemlju sa djelimično očuvanim ogradom i detalj međuspratne konstrukcije

Fot. 20. Drvene pregrade između prostorija na I spratu dekorisane u donjoj zoni, jednostavnim geometrijskim motivima u plavoj boji

Fot. 21. Tragovi starijeg bojenog sloja sa geometrijskim podjelama u tamno sivoj i oker boji koji se naziru ispod podljudspanog poznijeg krečnog premaza na istočnom zidu prvog sprata

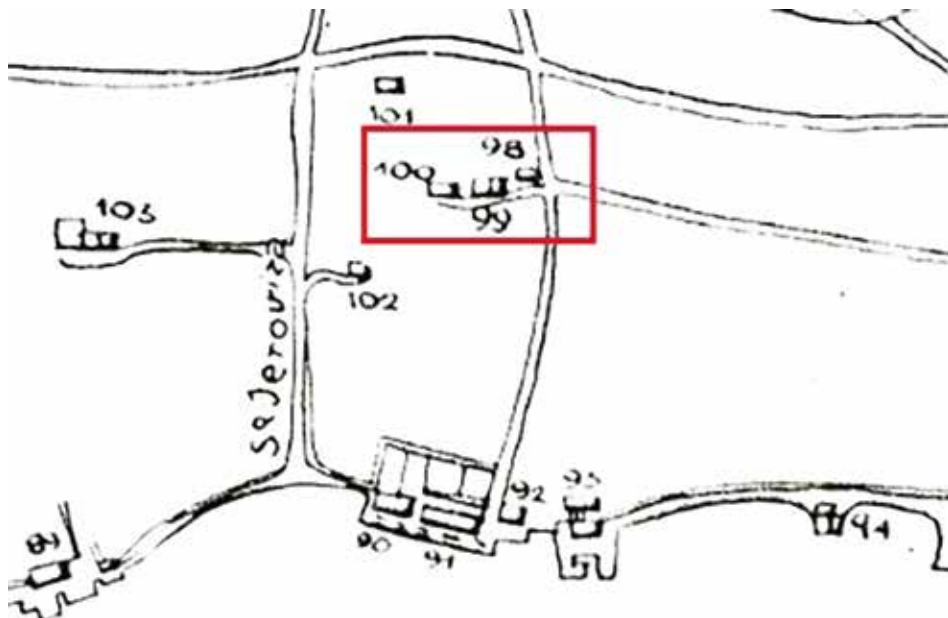
Podaci iz istorijskih izvora

Analizirajući kartu Prčanja iz 1802. godine, koju je izradio Antonio Filipini može se zaključiti da su se, na lokaciji na kojoj se danas nalazi stambeni kompleks, već nalazila tri objekta, označena brojevima 98, 99, 100 (Sl. 3 i 4). Ovako označeni objekti pomenuti su i u u popisu vlasnika kuća predstavljenih na Filipinijevoj karti Prčanja. U ovom spisku vlasnici označenih kuća (98, 99 - 101) navedeni su kao “Cugini Macovich”⁵ što bi moglo značiti da su kuće pripadale članovima porodice Matković.

⁵ B. Kojić, Iz istorije naselja Prčanj u Boki Kotorskoj, SPOMENIK CV, Beograd 1956, 172

Slika 3. Karta Prčanja Antonija Filipinija iz 1802. godine preuzeta iz članka B. Kojića iz 1956. godine sa označenom pozicijom predmetne stambene cjeline

Slika 4. Izvod iz karte Antonija Filipinija iz 1802. godine sa prikazom stambene cjeline Macovich

Na austrijskom katastarskom planu iz 1838. godine, širi prostor kojem pripada stambena cjelina na Filipinijevoj karti označena kao “Cugini Macovich”, naziva se Matcovich, odnosno, što bi moglo da označava posjed porodice Matković (Sl. 5). Stambene zgrade, sa pomoćnim objektom, ograđenim dvorištima ispred zgrada, a na ovom planu predstavljene su u današnjim gabaritima. Isti plan sadrži i trase današnjih prilaznih puteva i staza. Kada se preklopi austrijski plan iz 1838. godine sa savremenim katastarskim planom, može se uočiti da je na prostoru između sjeverne i južne stambene zgrade, u to vrijeme, postojao još jedan objekat, koji je u međuvremenu nestao.

Na austrijskom planu ne uočavaju se pomoćni objekti (štale) na strani prema brdu, a što ukazuje na njihovo mlađe porijeklo u odnosu na vrijeme izrade austrougarskog katastarskog plana.

U Popisu kuća na Prčanju, koji je 1958. godine sačinio prof. Vinko Đurović, predmetne stambene zgrade u gornjoj zoni Prčanja mogu se prepoznati u kućama koje su navedene kao Gornje kuće pod brojevima 179 i 180.

Kuća pod rednim brojem 179 u vrijeme popisa opisana je kao Kuća Marković i pripadala je Jozu Markoviću, penzionisanom pomorcu koji je tu živio sa porodicom, a navodi se i da je kuća starinom pripadala porodici Matković, što odgovara toponimu sa austrijskog katastarskog plana iz 1838. godine. Riječ je o južnoj stambenoj zgradi.

Kuća pod rednim brojem 180 opisana je kao Kuća Nika Rizonika, zemljoradnika, koja je, takođe, starinom pripadala porodici Matković. U pitanju je sjeverna zgrada.

Kada se ima u vidu sve navedeno može se pretpostaviti da su “Cugini Macovich” zapravo Matkovići, te da je kartograf Filipini izostavio jedno slovo u imenu porodice po kojoj je cijeli potez dobio toponim Matković.

Slika 5. Položaj stambene cjeline u sjevernom dijelu naselja Prčanj, prikazan na austrijskom katastarskom planu iz 1838. g.

Slika 6. Preklop savremene katastarske podloge preko austrougarskog katastarskog plana iz 1838. godine

Sofija HAJRIZAJ

RESIDENTIAL ENSEMBLE IN THE UPPER ZONE OF PRČANJ

Summary

According to the oldest map of Prčanj, composed by Antonio Filipini in 1802, the residential ensemble in upper zones of northern Prčanj belonged to the cousins Maković (“Cugini Macovich”), while the section on which this ensemble of houses is located in the Austro-Hungarian plan of 1838 bears the toponym Matković.

According to the List of houses in Prčanj, composed by prof. Vinko Đurović in 1958, it can be concluded that this residential ensemble from olden times belonged to Matković family, and at that period there lived two families, the Markovići and the Rizonikos.

Unlike the rest of the houses in the rural (upper) zone of Prčanj, these houses, which from olden times belonged to Matković family, were built as representative buildings with great care and skill. It is obvious that the whole complex which also included spacious, multi-levelled land property, was suited for the lifestyle of two well-to-do families.

Key words: Prčanj, Residential ensemble in the upper zone of Prčanj, Matkovići, family Matković, family Lazari, map of Prčanj of 1802, cadastral plan of Prčanj of 1838, list of houses by prof. Đurović Vinko of 1958, families Marković and Rizoniko